

Abdulvehhâb ‘Îsâvî’nin ed-Dîvânu’l-İsbartî İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi

Ahmet YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.
ayildiztr@gmail.com (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 15.05.2021

Kabul: 27.06.2021

Yayın: 30.06.2021

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belagati,
Roman, ed-Dîvânu’l-
İsbartî, Abdulvehhâb
‘Îsâvî, Cezayir.

Tarih içinde birey ve toplumların yaşadıkları olaylar, farklı tahkiye türünden sanatlarla ifade edile gelmiştir. Bu sanatlar içinde 17. yüzyılda ortaya çıkan roman sanatı, tarihî olayların edebî bir üslupla ifade edilebilmesine en uygun tahkiye türü olarak görünmektedir. Bir insan sanatı olması ve vesikalara dayanmaması nedeniyle roman sanatının, yazarın bakış açısından arınması mümkün değildir. Bu nedenle roman, sanatsal amaçların yanında farklı maksatlarla da kullanılmıştır. Cezayir halkının yaşadıklarını roman sanatına taşıyan yazarlardan biri de Abdulvehhâb ‘Îsâvî’dir. Abdulvehhâb ‘Îsâvî 1830 yılında Cezayir’in Fransızlar tarafından işgalini ve öncesinde Osmanlı yönetimindeyken yaşananları anlatan ed-Dîvânu’l-İsbartî isimli bir roman kaleme almıştır. Antik çağda bağımsızlık mücadeleleri ile tanınan Sparta şehir devletinin roman adına taşındığı eserde, Cezayir’in bağımsızlığı fikri çeşitli temalar vasıtasıyla işlenmektedir. Bu çalışmada ed-Dîvânu’l-İsbartî isimli eser, yazarın roman sanatının kurallarını ne ölçüde kullandığını tespit edebilmek için teknik, romanda hangi konuların işlendiğini belirleyebilmek için tematik açıdan incelenmiştir. Eserin sanatsal değerinin tespit edilmesi, Arap edebiyatında roman sanatının geldiği seviyenin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, ideolojilerin roman sanatına ne ölçüde etki edebileceğinin ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir.

Technical and Thematic Review of Abdul Wahab Issawi's Novel Spartan Diwan

Article Info

Abstract

Article History

Received: 15.05.2021

Accepted: 27.06.2021

Published: 30.06.2021

Keywords:

Arabic Language and
Rhetoric, Novel,
Spartan Diwan, Abdul
Wahab Issawi, Algeria.

The events experienced by individuals and societies throughout history have been expressed with different types of narrative arts. Among these arts, the art of the novel, which emerged in the 17th century, seems to be the most suitable type for expressing historical events in a literary style. But because it is a human art and is not based on documents, the novel cannot be purified from the point of view of the author. For this reason, the novel has been used for different purposes besides artistic purposes. One of the authors who carried the Algerian people's experiences to the art of novel is Abdul Wahab Issawi. Abdul Wahab Issawi wrote a novel called Spartan Diwan, which tells about the occupation of Algeria by the French in 1830 and what happened before it was under Ottoman rule. In this study, the work named Spartan Diwan was examined in terms of technique in order to determine to what extent the author used the rules of the art of the novel, and thematically in order to determine which subjects were covered in the novel. It is aimed to determine the artistic value of the work and to determine the level of the art of novel in Arabic literature. The study is important in terms of revealing to what extent ideologies can affect the art of the novel.

Atıf/Citation: Yıldız, Ahmet. "Abdulvehhâb ‘Îsâvî’nin ed-Dîvânu’l-İsbartî İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *akif* 51/1 (2021), 66-95.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/akif.2021.16>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Roman sanatı, "hikâyeden daha uzun bir hacimde kişi, yer ve zamana bağlı kalınarak, nesir tarzında kurgulanmış olayların hikâyeye edilmesi"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Romanın ortaya çıkışından önce masal, destan gibi ürünler hem Doğu hem de Batı toplumlarında bulunmaktaydı.² İnsanoğlunun ihtiyaç ve arzularını ifade etmek için farklı tahkiye türleri kullanılmış ve hayal ürünü olan hikâyelerden, gerçek hayat sahneleri sunan roman sanatına geçiş, 17. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır.³ Roman sanatı ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmış olsa da⁴ Arap edebiyatında ilk modern roman örneği, Muhammed Huseyin Heykel'in (ö. 1956) 1913'te yayımladığı *Zeyneb* isimli romanla görülmüştür.⁵

İnsanın duygularının yazıya dökülerek aktarılmasından ibaret olan roman, bu duyguları şekillendiren şartlarla ve bu duyguların sahibi olan yazarıyla yakından ilgilidir.⁶ Bu nedenle yazarın duygu, düşünce ve hayata bakış açısının yansımalarının romanda görülmesi doğaldır. Diğer sanatlarda olduğu gibi roman sanatının da siyasallaşması doğru olmadığı için tarihe mâl olmuş olayların aktarıldığı tarihî roman türünde, yaşananların doğru bir şekilde aktarılması ve gerçeğe uygun olmayan ideolojik suçlamaların yapılmaması gerekmektedir.

Abdulvehhab 'Îsâvî tarafından kaleme alınan *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli eser, Cezayir'deki Osmanlı himayesinin son dönemi ve Fransız işgalinin başlangıcı olan 1815

¹Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Basımevi, 2003), 78.

²Roland Bourneur - Réal Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 10; Abdulbedî' Abdullah, *er-Rivâye el-ân dirâse fi'r-rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra* (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1990/1411), 4-5; Çetin, *Roman*, 17, 83; Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003), 15; Fatih Tepebaşı, *Roman İncelemesi* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 16; Muhammed Tasa, "Suriye Öykücülerinden Mâcid Reşîd el-'Uveyyid'in 'Sıcak Bir Yaz'ı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 134; Saîd Yektîn, *Kazâye'r-rivâyeti'l-'Arabîyyeti'l-cedîde el-vucûd ve'l-hudûd* (Beyrut: ed-Dâru'l-'Arabîyye li'l-'Ulûm Nâşirûn, 2012/1433), 39-41.

³Durali Yılmaz, *Roman Sanatı ve Toplum* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1996), 56; Çetin, *Roman*, 82; Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 31; Mücahit Küçüksarı, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir* 3/6 (Aralık 2016), 308; Yusuf Bildik - Ahmet Yıldız, "Zekerîyyâ Tâmir'in el-Hısrım Adlı Hikâyede Sosyal Eleştiri", *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 349; Yusuf Bildik, *Hasib Keyyâlî'nin Hikâyelerinde Sosyal Problemler* (Konya: Billur Yayınevi, 2019), 13.

⁴Mustafa Miyasoğlu, *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1998), 17; Fatih Tepebaşı, *Edebiyat ve Roman* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2001), 44.

⁵Ahmet Kâzım Ürün, *Necip Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2002), 17; Ahmet Kazım Ürün, "Modern Mısır ve Türk Edebiyatlarında Öne Çıkan Kuşak Romanları", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/11 (2003), 49; Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 133.

⁶Yılmaz, *Roman ve Toplum*, 73.

ile 1833 tarihleri arasındaki olayları, roman sanatı çerçevesinde ifade etmiştir. Beş bölüme ayrılan ve 375 sayfadan oluşan roman, ilk olarak 2018 yılında yayımlanmış ve 2020 yılında uluslararası Arap Romanı Ödülü'ne layık görülmüştür.⁷

Çalışmamızda Abdulvehhab 'Îsâvî'nin *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli romanı ele alınmıştır. Aynı eser üzerinde Abdurrazzâk Bûktûş'un *Dilâlâtu ba'si't-târîh ve hâcisi'l-huviyye fî rivâyeti'd-Dîvâni'l-Isbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî*⁸ ve Zervâl Âişe ile Berîke Bûmâde'nin *Eseru'l-idelûciyâ fî tekvîni'z-zemeni's-serdî fî rivâyeti'd-Dîvâni'l-Isbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî*⁹ isimli makaleleri bulunmaktadır. Çalışmanın metodolojisinin belirlenmesinde Hasan Harmancı'nın *Abdurrahman Munîf'in el-Escâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi*¹⁰ isimli makalesi etkili olmuştur. Çalışmamızın, *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli eseri hem teknik hem tematik açıdan ele almasından dolayı benzerlerinden farklılık göstermektedir.

Çalışmanın Cezayir tarihiyle ilgili bir romanı ele alması nedeniyle, önce Cezayir tarihi ve *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli romanın yazarı hakkında kısa bilgi verilecek, ardından bu roman teknik ve tematik açıdan incelenecektir. Bu sayede incelediğimiz romanın sanatsal değeri ve tarihî gerçekleri ne ölçüde fiktif aleme taşıyabildiği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. İncelediğimiz romanın uluslararası ödül almış olması nedeniyle Arap roman sanatının geldiği seviye hakkında da fikir edinmemize vesile olacağı bir gerçektir. Ayrıca çalışmada roman sanatının, ideolojilerin etkisi altında ne ölçüde kalabildiği ve toplumları yönlendirmek ve tarihî olaylara karşı ideolojik algılar oluşturmak için nasıl kullanılabildiği konusuna dikkat çekilmeye gayret edilecektir.

1. Cezayir Siyasi Tarihine Genel Bir Bakış

1./7. yüzyılın ortalarında Mağrib'in Müslümanlar tarafından fethiyle İslâm'ın Berberî kabileleri arasında yayılması sonrasında Kuzey Afrika'da Müslümanlar ile Avrupa Katolikleri arasında mücadele başlamıştır. İspanyol tehdidine karşı Cezayirli Müslümanların yardım istemesi üzerine Barbaros Hayreddin lakabıyla bilinen Hızır Reis

⁷The International Prize for Arabic Fiction, "2020 | International Prize for Arabic Fiction" (Erişim 15 Mayıs 2021).

⁸Abdurrazzâk Bûktûş, "Dilâlâtu ba'si't-târîh ve hâcisi'l-huviyye fî rivâyeti'd-Dîvâni'l-Isbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî", (ts.).

⁹ervâl Âişe - Berîke Bûmâde, "Eseru'l-idelûciyâ fî tekvîni'z-zemeni's-serdî fî rivâyeti'd-Dîvâni'l-Isbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî", *el-Mudevvene* 8/1 (Mart 2021), 1033-1044.

¹⁰Hasan Harmancı, "Abdurrahman Munîf'in el-Escâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 67-96.

(ö. 953/1546) ve kardeşi Oruç Reis (ö. 924/1518), Cezayir şehrini ve çevresini 1516 tarihinde ele geçirmiş, 1519'da Cezayirlilerin Osmanlı Devleti'ne bağlanmak istemeleriyle Cezayir resmen Osmanlı nüfuzu altına girmiştir.¹¹ Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1534 yılında Barbaros Hayreddin'e Cezayir beylerbeyi sıfatı vermesiyle Cezayir doğrudan doğruya bir Osmanlı beylerbeyliği haline gelmiştir.¹² Türk hâkimiyetindeki Cezayir'de askerî sınıfın esas kısmını İstanbul'dan gönderilen, başlarında bir ağanın bulunduğu yeniçeriler meydana getirmiştir. Merkezden uzakta olması nedeniyle Osmanlı Devleti hiçbir zaman Cezayir üzerinde tam bir hâkimiyet kuramamıştır.¹³

Cezayir 1587'den itibaren, İstanbul tarafından üç yıllığına tayin edilen paşalar tarafından yönetilmiş, 1659'da tayin edilen valinin Halil Ağa tarafından gönderilmesiyle Cezayir'de yeniçerilerin liderleri olan ağalar devri başlamıştır. 1671 yılından sonra denizcilerin duruma hâkim olmasıyla ağalar devri yerini dayılar devrine bırakmıştır. Beyler, Anadolu'dan gelen ve *yoldaş* adı verilen askerlerle karargâhlarında yaşamışlardır.¹⁴

Fransa'nın deniz gücünün artması ve denizciliğin Cezayir'de zayıflaması, Fransa'nın Cezayir'i ele geçirme planları yapmasına neden olmuştur. Cezayir dayısı İzmirli Hüseyin Paşa, Fransa'nın Cezayirli iki Yahudi tüccara olan borcunu ödemeyi durdurması üzerine bu borçları tahsil etmeye çalışmış, 29 Nisan 1827 günü Ramazan Bayramı'nda ziyaretine gelen konsolosların huzurunda borçları Fransız konsolosu Pierre Deval'e sormuştur. Onun "Fransa Kralı ve cumhuru sana kâğıd tahrir itmez ve mersul kâğıdlarına dahi karşılık irsal itmez" şeklindeki cevabı nedeniyle elindeki yelpaze ile yüzüne vurmuş¹⁵ *Yelpaze Olayı* olarak bilinen bu hadiseyi hakaret sayan Fransa,¹⁶

¹¹Nâsirüddin Saîdûnî, "Cezayir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Mayıs 2021); Şinasi Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları (1954–1962)", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010), 290; Mehmet Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", *Tarih Dergisi* 55 (2013), 157; Abdullah Erdem Taş, "Cezâyir-i Garb Vilâyeti'nin Kuruluşu Meselesi ve İlk Cezâyir Beylerbeyileri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2020), 251-253.

¹²Saîdûnî, "Cezayir"; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 157; Taş, "Cezâyir-i Garb Vilâyeti", 254-255.

¹³Saîdûnî, "Cezayir"; Abdullah Erdem Taş, "Garp Ocaklarında Birliğin Bozulması: 18. Yüzyılda Cezayir-Tunus-Trablusgarp İlişkileri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2020), 1073-1075.

¹⁴Saîdûnî, "Cezayir"; Taş, "Garp Ocakları", 1071.

¹⁵Saîdûnî, "Cezayir"; Adil Baktıaya, "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı", *Ortadoğu Etütleri* 2/2 (Ocak 2010), 147; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 158.

¹⁶Saîdûnî, "Cezayir"; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 160.

önceden planladığı harekâtı başlatarak 16 Haziran 1827'de büyük bir donanma ile Cezayir sahillerini abluka altına almıştır.¹⁷

Fransa 5 Temmuz 1830 günü Cezayir şehrini işgal etmiş¹⁸ hem yerli halk hem de Osmanlı kuvvetleri uzun süre işgalcilere karşı direnmişlerdir. Ancak Dayı Hüseyin Paşa'nın teslim olmasıyla Türk kuvvetleri Cezayir'den çıkarılmışlardır. Rahmâniyye tarikatı mensuplarının ve Sîdî Şeyh liderliğindeki kabilelerin millî mücadeleleri kanlı yöntemlerle binlerce kişi öldürülerek bastırabilmiştir. Fransızlar halkın mukavemetini kırmak ve Cezayir'in İslâm-Arap kimliğini ortadan kaldırmak için askerî, siyasi, dinî, kültürel ve ekonomik baskılar uygulamışlardır. Arapçanın yerine Fransızca'yı hâkim dil haline getirmeye çalışmışlar ve 1881 yılında çıkarılan Yerli Kanunu (Code de l'indigénat) ile Cezayirliler resmen insan haklarından mahrum edilmiştir.¹⁹

1 Kasım 1954 tarihinde başlatılan silahlı mücadelenin ardından 19 Eylül 1958'de Kahire'de toplanan Cezayirlilerin ileri gelenleri, bağımsız Cezayir Cumhuriyeti'ni ilân ederek bir geçici hükümet kurmuşlardır. Bu dönemde Türkiye, 17 Kasım 1957'de Libya üzerinden Cezayir'e bir şilep dolusu silâh göndererek 1 buçuk milyon Müslümanın hayatına mâl olan millî mücadeleye destek vermiştir. 18 Mart 1962'de yapılan antlaşma ile Fransa Cezayir'in bağımsızlığını tanımayı kabul etmiştir.²⁰

2. Abdulvehhâb 'Îsâvî'nin Hayatı

Yazarın çalışmaları hakkında çeşitli incelemeler yapılmıştır. Ancak hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sosyal medya kanallarından kendisi ile iletişim kurmaya çalışmamıza rağmen henüz cevap vermemiştir.

1985 yılında Cezayir'in Celfe şehrinde doğan Abdulvehhâb 'Îsâvî, Celfe şehrindeki Zeyyân Âşûr Üniversitesi'nin elektromekanik (mekatronik) bölümünden mezun olduktan sonra mühendis olarak atanmıştır. İlk romanı *Sinema cakub (Jacob Sineması)*,²¹ 2012 yılı Cumhurbaşkanlığı Yarışması'nda ödül almıştır. *Sierra de muerte cebelu'l-mevt (Sierra de Muerte Ölüm Adası)*²² isimli romanı 2015 yılında Cezayir'in en büyük ödülü sayılan Asya Cabbar Roman Ödülünü almıştır. *ed-Devâir ve'l-ebvâb (Daireler ve*

¹⁷Saîdûnî, "Cezayir"; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 160.

¹⁸Saîdûnî, "Cezayir"; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 163; Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketi", 290.

¹⁹Saîdûnî, "Cezayir"; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 165.

²⁰Saîdûnî, "Cezayir"; Sönmez, "Cezayir Bağımsızlık Hareketi", 292; Nam, "İşgalden İstiklale Cezayir", 173-180.

²¹Abdulvehhab 'Îsâvî, *Sinema Cakup* (Cezayir: Feysîra li'n-Neşr ve't-Tevzîf, 2013).

²²Abdulvehhab 'Îsâvî, *Siyerra di muyirta cebelu'l-mevt* (Beyrut: Dâru's-Sâkî li't-Tıbbâ' ve'n-Neşr, 2016).

Kapılar)²³ isimli romanı 2017 yılında Su‘âd es-Sabbâh ödülüne layık görülmüştür. *Sifru e‘mali‘l-mensiyin (Unutulanların İşlerinin Kitabı)*²⁴ isimli romanı, 2017 yılında *Katar Yayınlanmamış Eserler Ödülü’nü* almıştır. Çalışmamızda ele aldığımız ve 2018 yılında yayımlanan *ed-Dîvânu‘l-Isbartî (Sparta Divanı)*²⁵ isimli romanı ise Uluslararası Arap Romanı Ödülü’ne layık görülmüştür.²⁶

3. Romanın Teknik İncelemesi

Roman farklı parçaların bir araya gelmesinden oluşan bir bütündür. Onun incelenbilmesi için bu parçaların ayrılıp tek tek tahlil edilmesi gerekmektedir. İncelediğimiz *ed-Dîvânu‘l-Isbartî* isimli romanı da teknik açıdan inceleyebilmek için onu oluşturan her bir parçayı ayırmak gerekmektedir.

3.1. Romanın Adı

Roman kurgusunun ilk unsuru romana verilecek addır. Roman kurgusunda işlenen konuların tamamı göz önünde tutularak içeriği yansıtabilecek, simgesel değere sahip bir ad seçilmesi doğru bir metottur.²⁷ Çünkü roman adı, romandaki fiktif aleme girişin kapısı olma özelliği taşımaktadır.²⁸

Fransa’nın işgalinden önce Cezayir’e gönderilen Caviard isimli casusun, işgali kolaylaştırmak için oluşturduğu *ed-Dîvânu‘l-Isbartî* isimli eser, romana başlık olarak verilmiştir. Bu şekilde hem bir Fransız casusunun Cezayir’e vermiş olduğu Isbarta (Sparta) ismi hem de işgal öncesi yaptığı çalışmalar kitabın kapağına taşınmıştır. Arapça bir eserde Grek tarihine ait bu ismin verilmesi okuyucuda merak uyandırmaktadır. Bu merakın romanın ancak 3. bölümünde giderilmesi de yazarın okuyucunun ilgisini canlı tutma arzusunu göstermektedir. Yazarın romana mitolojik bir isim vererek Avrupalıların Cezayir’e bakış açısını yansıtabildiği ve okuyucuda merak uyandırdığı, bu nedenle roman adının başarılı bir şekilde seçildiği görülmektedir.

²³Abdulvehab ‘Îsâvî, *ed-Devâir ve‘l-ebvâb* (Kuveyt: Dâru Suâd es-Sabbâh, 2018).

²⁴Abdulvehab ‘Îsâvî, *Sifru e‘mali‘l-mensiyin* (Doha: Dâru Katâra li‘n-Neşr, 2018).

²⁵Abdulvehab ‘Îsâvî, *ed-Dîvânu‘l-Isbartî* (Cezayir: Dâru Mîm li‘n-Neşr, 2018).

²⁶“2020 | International Prize for Arabic Fiction”.

²⁷Çetin, *Roman*, 230; Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 47-50.

²⁸Tepebaşılı, *Edebiyat ve Roman*, 48.

3.2. Şahıs Kadrosu

Romanın olay örgüsünün anlatılabilmesi için bir şahıs kadrosuna ihtiyaç vardır.²⁹ İncelediğimiz romanın şahıs kadrosuna baktığımızda beş *ana kahramanın* yanında onlardan daha cılız kalan *dekoratif kahraman*³⁰ diye adlandırabileceğimiz bazı kahramanların varlığı da görülmektedir. Onlara romanın olay örgüsü içinde çok az söz hakkı verilse de fikir beyan etme hakkı verilmemiştir. Romandaki ana kahramanlar şöyledir:

Dupond: Fransa'nın 1830 yılında gerçekleştirdiği Cezayir işgaline gazeteci kimliği ile katılmış ve olayları insanî bir bakış açısıyla aktarmaya çalışan bir Fransız gazetecidir. Romanda Fransız hükümeti ve Fransız askerlerine karşı eleştirilerine yer verilmiştir.

Caviard: Napolyon Bonapart'ın (ö. 1821) askerlerinden biridir. İşgalden önce Cezayir'e bir köle olarak girmeyi başaran sonrasında tüm yaşadıklarını kaydederek Cezayir'in işgal planını yapan Fransız bir casusudur. İşgalin ardından Cezayir hakkında söz sahibi olmuştur.

İbn Meyyâr: Yöneticilerle iyi geçinmeyi böylece daha müreffeh bir hayat yaşamayı isteyen, babası Osmanlı Sultaniyle görüşen Cezayir'in ileri gelenlerindedir.³¹ Osmanlı döneminde belediye meclis üyesi iken Fransızlar için çalıştığı iddiasıyla bu görevinden uzaklaştırılmış bir tüccardır. Fransız işgaline karşı diplomatik yollardan mücadele etmiş ancak Cezayir'den sürülmüştür.

Hammetu's-Sellâvî: Cezayir'deki tüm yabancı yönetimlere itiraz eden ve işgale karşı silahlı mücadeleyi seçen bir kişiliktir. Romanda yazarın fikriyatını yansıtan kahraman olduğu anlaşılmaktadır.

Dûce: Annesini, babasını ve kardeşini kaybeden, kimsesiz kaldıktan sonra hayat kadını olarak yaşamını sürdüren bir Cezayirlidir. Cezayirli kadınların sesi olması ve onların bakış açısını yansıtması için seçilen bir roman kahramanı olduğu görülmektedir.

Bu beş ana kahramanın yanında dekoratif kahramanlar da bulunmaktadır:

Sa'diyye Hanım: İbn Meyyâr'ın eşidir. Fransız işgalinden sonra Cezayir'den taşınmak isteyen ve Sellâvî yaralandığında onu tedavi eden bir şahsiyettir.

²⁹Bourneur - Quellet, *Roman Dünyası*, 141; Hasen Behrâvî, *Bunyetu's-şekli'r-rivâî (el-Fezâ'-ez-Zemen-eş-Şahsiyye)* (Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 1990), 223; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 48.

³⁰Dekoratif kahraman tanımı için bk. Aktaş, *Roman Sanatı*, 158.

³¹'Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 134.

Zehra Hanım: Ana kahramanlardan Dûce'nin çalıştığı genelevi işleten insanî yönü ile öne çıkan Yahudi bir kadındır.

Mizvâr: Bu isim Osmanlı döneminde Cezayir'de kullanılan bir askeri rütbe olarak romanda kullanılmaktadır. Romanda Mizvâr, emrinde askerleri olan, kimsesiz kızların geneleve düşmesini sağlayan, genelevden vergileri toplayan ve Fransız işgali döneminde de bu görevine devam edebilmiş bir şahsiyet olarak anlatılmaktadır. Romanın sonunda Sellâvî tarafından öldürülmüştür.

3.3. Olay Örgüsü

Olay örgüsü; olayların neden-sonuç ilişkisine göre anlatılması olarak tanımlanmaktadır.³² Olay, anlatma esasına dayalı edebî türlerin hepsinde asıl unsur.³³ En gerçekçi edebî eserlerin dahi yaşanmış olanı değil, gerçeğe uygun olanı anlatması gerçeğinden hareketle hiçbir romanın yaşanmış bir olayı olduğu gibi anlattığı iddia edilemez.³⁴

Yazar olayları farklı bakış açısından verebilmek için beş ana karakter seçmiş ve her birine eşit oranda anlatım hakkı vermiştir. Romanda dar bir zaman aralığında *geriye dönüş*, *ileri gidiş*³⁵ tekniklerinin kullanıldığı ve *neden-sonuç* ilişkileriyle olayların birbirine bağlandığı görülmektedir. Beş eşit bölüme ayrılan romanın bölümlere göre içerikleri şu şekildedir:

3.3.1. Birinci Bölüm (Mart 1833)

Dupond: Napolyon'u bir mecnun olarak niteleyen Dupond, çalıştığı *Le Sémaphore de Marseille* gazetesine gittiğinde müdür kendisini bir doktorla tanıştır ve Cezayir'den insan kemikleri taşıyan bir geminin limana yanaşmak üzere olduğunu bildirir. Doktorla birlikte limana gidip gemiye çıkarlar ve kemiklerin olduğu sandıklara bakarlar. Doktor bir kemiğin 10 yaşına ulaşmamış bir çocuğun kemiği olduğunu teşhis eder. Dupond gördüklerini anlatan bir yazı yazar, Cezayir'e dönmeye karar verir ve gemiye binmek için Toulouse limanına gider.³⁶

³²Edward Morgan Forster, *Roman Sanatı*, çev. Ünal Aytür (İstanbul: Adam Yayınları, 2001), 128-130; Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 60-62.

³³Aktaş, *Roman Sanatı*, 47.

³⁴Aktaş, *Roman Sanatı*, 15; Yumnâ el-Îd, *Tekniyyâtu's-serdi'r-rivâi fi davi'l-menheci'l-bunyevi* (Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 2010), 107.

³⁵*Geriye dönüş* ve *ileri gidiş* teknikleri hakkında bilgi için bk. Çetin, *Roman*, 236-238.

³⁶Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 13-29.

Caviard: Bu bölümde Caviard Dupond'a, Cezayir işgalinin sebeplerini Türklerin kendisini esir edişini, malı ve hükmetmeyi sevdiklerini; Cezayirlilerin ise güvenilmez olduğunu anlatır. Hem Türklere hem de Cezayirlilere karşı öfke doludur. Balık tutmak için Akdeniz'e açıldığında Türk korsanları tarafından esir edildiğini, Cezayir limanına oradan da hapishaneye götürülüşünü anlatır.³⁷

İbn Meyyâr: Mahrûse'deki (Cezayir'deki) halkın, Osmanlı yönetiminde fakirlerin gözetilmesi, âlimlerinin saygı görmesi, mescitlerinin açık olması ve güven içinde yaşamaları ile yetindiklerini ve Osmanlılara saygı gösterdiklerini ifade eder. Ancak arkadaşı Sellâvî'nin Türklere hoşlanmadığını belirtir. Fransızların Cezayir'de yaptıkları hataları anlatmak için Paris'e gitmeye çalışır.³⁸

Hammetu's-Sellâvî: Hem Fransa hem de Osmanlı'ya karşı nefretini ifade eder. Türk olmaktan ve vergi toplamaktan başka özellikleri olmayan yüzlerce askerin her yıl Cezayir'e geldiğini ifade eder. Türklerin de Müslüman olduğunu düşünerek halkın yönetilmeyi kabullendiğini ama kendisinin konuyu din değil ırk meselesi olarak gördüğünü belirtir. Türk askerlerinin kibirli olduklarını, malı çok sevdiklerini, insanlara ihanet etmeyi adet edindiklerini belirtir.³⁹

Dûce: Sellâvî'ye âşık bir hayat kadını olan Dûce genelevin bir zamanlar imamların isteğiyle kapatıldığını ancak Osmanlı askerlerinin aralarındaki ahlaksızlıklar artınca tekrar açıldığını belirtir. Ailesinin tümünün vefatı üzerine köyden kaçıp Mahrûse'ye gelişini anlatır.⁴⁰

3.3.2. İkinci Bölüm (1830)

Dupond: Cezayir'e yapılacak harekâtı izlemek için Toulouse limanından gemiye biner. General Bourmont'un bu operasyonun komutanı olarak seçilmesinden dolayı endişelerini belirtir. Kilise papazının orduyu uğurlamaya geldiğini aktarır,⁴¹ bu savaşın Türklerin Hristiyanları köleleştirmesinin sonu olacağını söyler. Cezayir'de askerlerin hastalanmaması için Caviard'ın bazı tavsiyelerde bulunduğunu görür. Harekât komutanının konuşmasına şu ifadelerle çalıştığını aktarır: "Araplar uzun zaman zulüm

³⁷Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 30-47.

³⁸Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 48-62.

³⁹Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 63-70.

⁴⁰Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 76-89.

⁴¹Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 93-101.

altında kaldılar. Bize yardımcı olursanız savaş uzun sürmez ve çok az kan dökülür." Ardından gemilerin limandan ayrılarak Cezayir'e doğru yola çıktığını aktarır.⁴²

Caviard: Türk korsanlarına esir düştüğü günleri hatırlayarak gemide Dupond'a çektiği acıları anlatır. Sadece Avrupalılardan değil Cezayir halkından da kölelerin olduğunu belirtir. Arapların düşünce şeklini çözdüğünü, onlara acımaması gerektiğini söyler. Arapların Türklerden çok korktuklarını, vergi vermediklerinde hapse atıldıklarını bu nedenle Arapların köleden farklarının olmadığını anlatır.⁴³

İbn Meyyâr: Fransa ile yaşanan krizden sonra Bâb-ı Âlî'nin ve Mehmet Ali Paşa'nın elçilerinin geldiğini ancak İbrahim Ağa'nın Fransızların hezimete uğrayacaklarını düşündüğünü anlatır. Paşanın bayram tebrikini kabul ettiği esnada Fransız konsolosa borçları sorması üzerine Fransız konsolosun; "Paris'teki kral sizin gibi birine iltifat etmez" demesi üzerine paşanın yelpaze ile konsolosun suratına birkaç kez vurduğunu, kılıcına davranan konsolos (Pierre) Deval'i görevlilerin yakaladığını belirtir. Bir ay sonra dört Fransız gemisinin konsolosun sözleşmesini yenilemesi ve şehrin ileri gelenlerinin özür dilemesi için Cezayir limanına geldiğini anlatır. Ancak paşanın teklifi reddetmesi üzerine gemilerin konsolosu götürdüklerini dört ay sonra da savaş gemilerinin geldiğini anlatır.⁴⁴

Halkın Fransızlara karşı koymak için aralarında örgütlendiklerini, Sellâvî'nin de bir grubun başına geçtiğini, hayat kadınlarının da şehri savunmak için erkeklerin yanında yer aldığını anlatır. İbn Meyyâr bu durumu şöyle ifade eder: "Hayat kadınları bugün Mahrûse'nin şerefini koruyacaklar." Cezayir ağası ile Konstantine ağası arasındaki çekişmeden, askerlerin silahlarının eski olduğundan bahseder. Fransızların Staoueli'den saldırıya geçtiğini ve İbrahim Ağa'nın kaçtığını anlatır.⁴⁵ Bu hatıralar arasında İbn Meyyâr Marsilya'ya gelir.⁴⁶

Hammetu's-Sellâvî: Anlatısına Dona Chica'da Fransız askerlerine karşı savaştığı andan başlar. Paşa ve ağanın kendilerine yemek vermediğini, yoldaş olarak adlandırılan Osmanlı askerlerinin savaşta bile kahvesiz ve tütünsüz savaştıklarını söyler.⁴⁷

Fransız askerleri ilerledikçe İbrahim Ağa'nın kaçma isteğini hisseder. Bir Türkün tüm prensiplerinden sıyrılmasının garip olmadığını söyler. Çatışmada yaralanıp düşünce

⁴²İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 106-108.

⁴³İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 109-119.

⁴⁴İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 126-133.

⁴⁵İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 138-142.

⁴⁶İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 143.

⁴⁷İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 144-147.

yoldaşın kendisini ayaklarıyla ezdiğini Arapların görülmemiş bir şekilde savaştığını belirtir. Çatışmalar devam ederken Türklerin Mahrûse'yi Fransızlara teslim ettiğini aktarır.⁴⁸

Dûce: Kardeşi Mansur öldükten sonra babasının çalıştığı İsveç Konsolosluğu bahçesindeki kulübeye taşındıklarını, konsolos vekili Caviard'ı orada gördüğünü ifade eder. Annesi, kardeşi ve babasının ölümünden sonra Mahrûse'ye geldiğini, babası gibi gördüğü mahalle şeyhinin kendisini çarşıda görüp evine götürdüğünü, karısının isteğiyle evden kovulduğunu daha sonra bir tüccarın evine götürdüğünü ancak oradan da ayrılmak zorunda kaldığını aktarır.⁴⁹

3.3.3. Üçüncü Bölüm

Dupond: Gemide Caviard ile aynı odayı paylaşırlar. Berberîler ve Türkler hakkındaki düşüncelerinden dolayı onun Napolyon'un casuslarına benzediğini fark eder. Dupond, harekâtın sebebini sorduğunda Caviard, Türklerin yaptığı korsanlığın ve köleleştirmenin bu harekâta neden olduğunu söyler. Bu sırada Caviard'ın okuduğu kitap dikkatini çeker ve adının *ed-Dîvânu'l-Isbartî* olduğunu görür. Isbartâ'nın (Sparta'nın)⁵⁰ Yunan tarihi ile ilgili olduğunu düşünür.⁵¹

Caviard: İzmir'den gelen denizcilerin kısa zamanda Cezayir'de paşa olduklarını sonra da aralarında mücadele ettiklerini anlatır. Kadınların bir top kumaşa sarılmadan dışarıya çıkmadıklarını erkeklerin ise kadınlara karşı güçlü, Türk yöneticilere karşı zayıf olduklarını anlatır. Her gün kahvehaneye gidip insanlarla kaynaştığını askerleri izleyip bilgiler topladığını anlatır. Konsolosun kendisine "Aynı dinden olmasalardı Cezayirli bu kadar zulme dayanamazdı. Din her zaman adil bir hayatın önünde engeldir." dediğini anlatır.⁵²

İbn Meyyâr: Marsilya'ya ulaşır. Fransızların yeni diller öğrenmeye çalıştıklarını, bitki ve hayvanlar üzerinde araştırmalar yaptıklarını, topladıkları bilgileri kitap haline getirip askerlere dağıttıklarını görür.⁵³ Fransızların gücü ortaya çıkınca Hüseyin Ağa'nın

⁴⁸Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 147-154.

⁴⁹Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 155-167.

⁵⁰Sparta Perslere ve Atinalılara karşı bağımsızlık mücadelesi vermiş bir şehir devletidir. bk. Türkan Banu Güler, *Kuruluşundan M.Ö. 404 Yılına Kadar Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Üstünlük Çabaları* (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, 2014), 36-93.

⁵¹Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 171-188.

⁵²Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 189-196.

⁵³Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 206.

General Bourmont'a şehri teslim ettiğini, Hüseyin Ağa'yı Paris'e oradan da Napoli'ye uğurladıklarını anlatır.⁵⁴

Hammetu's-Sellâvî: Paşanın sadece mallar üzerinde oturan biri olduğunu, yoldaşın halkı ezdiğini, halkın da; "Bu Allah'ın takdiri, bu Cuma zulmün kalkması ve düşmanlarımızın yenilmesi için dua edeceğiz." dediklerini ancak bir gün bile Türklere karşı ayaklanmayı düşünmediklerini anlatır.⁵⁵ Cezayir'e gelen bazı Avrupalıların iklimden dolayı geri gittiğini, kalanların sadece arazilerle ilgilendiklerini anlatır.⁵⁶

Dûce: Babası konsolosun evinde çalışırken bahçede oynadığı için Caviard'ın babasına tokat attığını sonrasında babasının hastalanıp vefat ettiğini ve Mahrûse'ye kaçtığını hatırlar. Caviard'dan nefret ettiğini söyler. Mahrûse'de tüccarın evinden ayrıldıktan sonra sokakta kaldığını, bir tüccarın kendisine boş bir dükkânın anahtarını verdiğini aktarır. Çarşıdaki esnafın işlerini yaparak geçindiğini ve söylediği şarkıları esnafın dinlediğini anlatır. Sonrasında şeyh ile birlikte Türk olduğunu düşündüğü bir kadının şarkısını dinlemeye geldiğini, Meryem Hanım olduğunu öğrendiği kadının şarkı grubuna katıldığını anlatır. Ancak işin hakikatini onun yanında çalışanlarla genelevde karşılaşınca anladığını ifade eder.⁵⁷

Bir gün Meryem Hanım Dûce'nin kendi yerine vekâlet etmesini istediğini, Mizvâr'ın başında olduğu bir grup Yoldaş'ın onları alıp tören alanına götürdüğünü, törenden sonra günlerce askerlerin tecavüzüne uğradıklarını anlatır. Bunları bilse Sellâvî'nin Mizvâr'ı öldüreceğini düşünür.⁵⁸

3.3.4. Dördüncü Bölüm

Dupond: Gemilerdeki topların hazırlandığını gördüğünde fazla kan dökülmemesini diler.⁵⁹ Komutanların Caviard'ın görüşlerini önemsediklerini görür. Aralarında İbn Meyyâr'ın da olduğu üç yetkili antlaşma yapmak için geldiğinde Caviard'ın şu sözünü hatırlar: "Antlaşmalar güçlü olanın yırtması için yapılır."⁶⁰

Caviard: Bir gün pencereden ağaçlar altında dolaşan bahçıvanı gördüğünü, yanına gittiğini, onun da kendisini görünce önünde durduğunu, kendisine bakmasını engellemek için yüzünü çevirmek isterken bahçıvanın düştüğünü, daha sonra bir kızın

⁵⁴İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 207-215.

⁵⁵İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 217-218.

⁵⁶İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 227-228.

⁵⁷İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 236-240.

⁵⁸İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 240-242.

⁵⁹İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 245-248.

⁶⁰İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 253-260.

ağlamasını duyduğunu birkaç gün sonra da bahçıvanın öldüğünü ve kızının da kaçtığını öğrendiğini anlatır.⁶¹

Ordunun harekâta başlayıp onları sevk ettiği günlerin hayalini kurar. Sidi Fredj'dan harekâtı başlatmayı düşünür. Köle iken kopan ayak parmağına bakarak senin için binlerce parmak kopacak der. Bunun için topraklarının kendilerinin olacağına Cezayirlileri inandırması gerektiğini söyler.⁶²

Konsolosun Fransız kralıyla Paşa arasında ilişkilerin, borçlar yüzünden gergin olduğunu iki Yahudi'nin paralarını tam aldıklarına dair evrakı imzalamalarına rağmen paşaya almadıklarını söylediklerini, paşanın bu durumu bilse onların kafalarını keseceğini anlattığını aktarır.⁶³ Sonraki günlerde Konsolos Dufal'in paşayı küçümsediğini onun da yelpaze ile suratına vurduğunu söyler. Caviard olayı Fransız konsolosu Dufal'den dinlemeye gider. Dufal olayı sevinçle Caviard'a anlatır. O gün içki içip kutlama yaparlar.⁶⁴

İbn Meyyâr: Paris'e ulaşır. İbn Meyyâr, Osmanlı konsolosuyla görüşüp ona Fransızların zulmünden bahseder. Konsolos ise sultanın gerekli girişimleri yaptığını, devletlerinin eskisi kadar güçlü olmadığını, her geçen gün toprak kaybettiğini, Rusya ve Mehmet Ali Paşa ile olan meseleler biterse yardım edebileceklerini söyler. Daha sonra konsolos İbn Meyyâr'a, Fransa kralı ile bir görüşme ayarlar. Kralla görüşürler ve İbn Meyyâr Cezayir'de yapılanları iletir. Kral bir komisyon göndereceğini belirtir. Oradan ayrılır ve Mahrûse'ye dönmek için hazırlıklara başlar.⁶⁵

Hammetu's-Sellâvî: Mahrûse sokaklarında gezerken Dupond'u Maltalı bir gençle tartışırken görür. Yanlarına giderek gence vurur ve genç kaçır. Dupond'a geri dönme sebebini sorar. İki ay önce kabirlerden kemiklerin çıkarıldığı bilgisi üzerine geldiğini belirtir.⁶⁶

Geneleve gittiğinde yeni yüzlerin çalışmaya başladığını görür. Genelevden vergi toplayan Mizvâr'ı genç kızları incelerken görür. Ona olan kızgınlığından dolayı onu o gece öldürür. Sesi duyan askerler onu bacağından yaralar. Askerlerden kaçıp Dûce'nin de bulunduğu İbn Meyyâr'ın evine sığınır.⁶⁷

⁶¹Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 265-266.

⁶²Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 266-268.

⁶³Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 268-269.

⁶⁴Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 270-271.

⁶⁵Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 275-287.

⁶⁶Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 288-291.

⁶⁷Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 294-299.

Dûce: İbn Meyyâr'ın gidişiyile karısı Sa'diyye hanımın sessizleştiğini, Her kapı çalındığında heyecanlandığını söyler.⁶⁸ Dûce her kadının bir kocası ve etrafında çocukları olmasını istediğini, bunun dışında bir hayatı hiçbirinin istemeyeceğini belirtir. Daha önce Mizvâr'ın kendisini süsleyip ağaya götürdüğünü hatırlar. Sellâvî'nin yaralı olarak yanına geldiğini ve Mizvâr'ı öldürdüğünü söylediğini, Sa'diyye hanımın onu muayene ettiğini ve mahzende sakladığını anlatır.⁶⁹

3.3.5. Beşinci Bölüm

Dupond: Caviard ile görüşmeye gittiğinde gazeteyi yüzüne fırlattığını Caviard'ın kemik satışıyla ilgili başlığı okuyup bu durumun Maltalılarla ilgili olduğunu söylediğini anlatır. İbn Meyyâr'ın krala verdiği mektup dolayısıyla Fransızların şehri terk edeceğini ancak kendisinin işgalin uzun süreceğini düşündüğünü söyler.⁷⁰

İbn Meyyâr'ın beklediği heyetin gelip kısa bir süre sonra gittiğini ardından Caviard'ın imzasıyla İbn Meyyâr'ın sürgün edildiğini anlatır. Caviard'ın bulunduğu yere gidip pencereden bakan Caviard'a "Sana da lanet olsun, deliliği ile herkesi mahveden Napolyon'a da lanet olsun." diye bağırdığını, Caviard'ın ise kendisine Marsilya'ya dön diye bağırdığını anlatır.⁷¹

Caviard: Askerlerin Dupond'a vurmasından rahatsız olduğunu ancak kendisine hakaret ettiğini söyler. Dupond'un İbn Meyyâr'ın fikirlerinden etkilendiğini bu nedenle görüşmelerini sonlandırdığını söyler.⁷² İbn Meyyâr'ın yaşananları tüm ayrıntılarıyla Fransa'dan gelen heyete anlattığını, komutanların adlarını tek tek saydığını, kendisine özel bir bölüm ayırdığını belirtir.⁷³

İbn Meyyâr: Hanımı Sa'diyye hanımın Kostantine'ye, Tunus'a veya Trablus'a göçmek istediğini aktarır. İbn Meyyâr ise Mahrûse'den gitmek istemez.⁷⁴ Fransa'dan dönüşünü Dûce'nin kapıyı açmasını ve hanımının sevinçle kendisini karşılamasını anlatır.

Bir gün Fransız heyetin geldiğini görüşme esnasında alınan mescitleri ve bunu yapan komutanları isimleriyle saydığını, en çok Caviard'ı zikrettiğini anlatır. O esnada

⁶⁸İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 300-301.

⁶⁹İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 310-311.

⁷⁰İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 322-327.

⁷¹İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 327-330.

⁷²İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 331-335.

⁷³İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 340-341.

⁷⁴İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 346-347.

topladığı bilgileri herkesin gözü önünde Caviard'ın yaktığını ama kimsenin engel olmadığını anlatır.⁷⁵

Hammetu's-Sellâvî: Mizvâr'ı öldürüp İbn Meyyâr'ın evine gittiğinde Sa'diyye hanımın kendisini tebrik ettiğini söyler. Askerlerin kendisini mahzende bulamadıklarını, iyileştikten sonra Mahrûse'den ayrılmak için hazırlık yaptığını anlatır. Osmanlılara karşı ayaklanmaları için halkı kızdırdığını, Fransızlar geldiğinde Osmanlıların kaçtığını ifade eder. Yıllar önce Avrupalıların şehre gelmeye başladığını, kendisinin onları dolaştırdığını, şehirdeki şeyleri merak edip öğrenmeye çalıştıklarını ve halkın Allah'ın imtihanı olarak gördüğü hastalıklara karşı ilaçlar kullandıklarını gördüğünü hatırlar. Cezayirli askerlerin ise korsanlık peşinde olduğunu, doktor olmadan malın bir işe yaramadığını ifade eder.⁷⁶ Mahrûse'den ayrılacağına İbn Meyyâr'ın kendisi için af çıkarabileceğini ifade ettiğini ama kabul etmediğini Fransızlara karşı savaşan kabilelere katılmak üzere şehirden ayrıldığını anlatır.⁷⁷

Dûce: İbn Meyyâr Fransa'dan geldiğinde Sellâvî'nin Mizvâr'ı öldürdüğünü, askerler aramaya geldiğinde mütercimmin yüzlerine bakıp korkularını gördüğünü ve aramaya gerek olmadığını söyleyerek askerleri uzaklaştırdığını anlatırlar.⁷⁸ Bir gün İbn Meyyâr'a bir evrakın geldiğini, İbn Meyyâr'ın Sa'diyye hanıma Caviard kazandı, mecburen Mahrûse'den gidiyorum dediğini anlatır. Dûce'nin de kendileriyle İstanbul'a gelmesini istediklerinde, Sellâvî'nin dönüşünü beklemek için gitmek istemediğini belirtir. Roman Dûce'nin şu cümlesi ile son bulur: "Mahruse'den ayrılmak, sevenleri için ölümün bir başka yüzü. Benim için ise hayatı tanımak için bir başka merhale."⁷⁹

3.4. Anlatım Konumu ve Anlatıcı

Tahkiye türü bütün metinlerde anlatılacak bir olay, onu aktaran bir anlatıcı ve anlatım konumu vardır.⁸⁰ Anlatım konumu roman sanatının önemli meseleleri arasında yer almaktadır⁸¹ Olayı kimin anlattığı, anlatıcının anlatılanların içinde mi dışında mı olduğu, tabiata nasıl baktığı ve bir konuda nasıl bir tutum sergilediği gibi durumlar bize

⁷⁵Îsâvî, *ed-Dîvânü'l-Isbartî*, 353-357.

⁷⁶Îsâvî, *ed-Dîvânü'l-Isbartî*, 358-361.

⁷⁷Îsâvî, *ed-Dîvânü'l-Isbartî*, 361-371.

⁷⁸Îsâvî, *ed-Dîvânü'l-Isbartî*, 372-379.

⁷⁹Îsâvî, *ed-Dîvânü'l-Isbartî*, 381-384.

⁸⁰Meral Demiryürek, "Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi* 2 (2013), 120.

⁸¹Yılmaz, *Roman ve Toplum*, 60; Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 197.

anlatım konumu hakkında bilgi vermektedir.⁸² Romandaki bakış açısı bir aynaya benzetilebilir ve ne yazık ki bu ayna karakter yapısına göre olayları değiştirdiği için nesnel bir araç değildir.⁸³ 19. yüzyıla kadar tanrısal anlatım konumundaki anlatıcılar ile eserin yazarı özdeş olarak kabul ediliyordu. Ancak sonraki dönemlerde roman sanatının gelişmesiyle birlikte, farklı anlatım konumları da ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸⁴

ed-Dîvânu'l-Isbartî isimli romanda beş kahraman bulunmakta ve yazar aynı olayları bu beş farklı karakterin bakış açısından anlatmaktadır. Bu nedenle incelediğimiz romanda *ben anlatım konumu*⁸⁵ hâkimdir. Tepebaşılı ben anlatım konumu için şunları ifade etmektedir:

"Ben anlatım konumunda anlatıcı, epik mesafeyi ortadan kaldıracak denli, kurmaca dünyanın içindedir. ... Bu anlatıcı olması gerektiği gibi, sınırlı bilgilere sahiptir, her şeyi bilmesine imkân yoktur. Bunlar tartışmaya hatta yalanlamaya açık olsa da, belirli bir kişinin ağzından anlatıldığı veya iç dünyası yansıtıldığı için özdeşlik kurmak üzere okurlara doğrudan doğruya hitap eder gözükebilirler."⁸⁶

ed-Dîvânu'l-Isbartî isimli romanda yazar, ben anlatım konumunu ve beş ana karakter kullanarak aslında olayları farklı bakış açılarıyla vermeye çalışmıştır. Kahramanlar bazen yaşadıkları olayları anında anlatırken *mesafeli ben* bazen de hatıralarını anlatırken *mesafesiz ben* tekniği kullanılmıştır. Her bir karaktere beş eşit bölümde beş eşit anlatı hakkı tanınarak birinin diğerlerinden daha baskın olması da istenmemiştir. Aşağıdaki ifadeler romanda kullanılan ben anlatım konumuna güzel bir örnek teşkil etmektedir:

"Denizin kalbinde iki gün daha... Mavilik her tarafta... Bir İngiliz, bir İspanyol gemileri yanımızdan geçiyor. Onların uzaklardan yaklaştıklarını görüyoruz. Sonra yollarına gidiyorlar. Kafiler arasında geçiyorlar. Ancak ikinci günün sabahında kaptanın dürbününden gördüğüm gemiler bana farklı geldiler. Yeşil bayrak aynı renkteki yıldızla kucak açmış sarı bir hilal... Kaptan şaşırıldı. Kafyar sanki geleceklerini biliyormuş gibi tebessüm ederek bize doğru geldi."

⁸²Philip Stevick, *Roman Teorisi*, çev. Sevim Kantarcıoğlu (Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1988), 112; Yılmaz, *Roman ve Toplum*, 60; Ünal Aytür, *Henry James ve Roman Sanatı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 19; Âd, *Tekniyyâtü's-serd*, 134-138; Ahmet Yıldız, "Murîd el-Berğûsî'nin Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 33.

⁸³Aytür, *Henry James ve Roman Sanatı*, 20-21.

⁸⁴Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 202.

⁸⁵*Ben anlatım konumu* için bk. Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 214-221.

⁸⁶Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 214.

Yazar, okuyucunun, bizzat olayları yaşamış ve tecrübe etmiş canlı bir şahit gibi hissedebilmesi, hatta roman kahramanlarıyla özdeşleşebilmesi amacıyla ben anlatım konumu türü bir anlatıcıyı seçtiği görülmektedir.⁸⁷

3.5. Zaman

Zaman kavramı, geleneksel anlatı türlerine kıyasla romanda daha çok önem kazanmıştır.⁸⁸ Diğer anlatı türlerindeki tesadüflerin yerini, zaman içinde işleyen nedensellik bağının alması ile roman daha bütünlüklü bir yapı kazanmıştır.⁸⁹ Romanın yaşanmış veya yaşanması muhtemel olayları kurgusal olarak anlatması nedeniyle zamana bağlılık olmadan roman yazılamaz.⁹⁰

ed-Dîvânu'l-Isbartî isimli romana baktığımızda olay örgüsünün 1815-1833 yılları arasındaki zaman diliminde gerçekleştiği görülmektedir. Romanın ilk bölümünün 1833 yılından başlaması nedeniyle bu tarihin, romanın *nesnel zamanı* olduğu görülmektedir. Romanın hemen ikinci bölümünde 1830 yılına gidilerek *geriye dönüş/genişletme*⁹¹ metodu kullanılmıştır. Yazarın, romandaki olayların gerçekliğini ve inandırıcılığını artırmak için zaman faktöründen mümkün olduğunca faydalandığı görülmektedir. Olayların belli bir zaman aralığında ve tarihleri zikredilerek verilmesi, eserin tarihî roman olma özelliğinden zorunlu bir sonucudur. Roman sanatı ile tarih bilimi arasında var olan bağ, tarihî bir roman olan *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli eserde net olarak görülmektedir.⁹²

3.6. Mekân

Romanda anlatılan olayların, mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır. Bu nedenle mekân, romanı meydana getiren önemli unsurlar arasında yer alır. Romanda mekân unsuru; kahramanlar hakkında bilgi vermek, olayların meydana geldiği çevreyi tanıtmak gibi nedenlerle kullanılmaktadır.⁹³ Romanda zaman gibi mekânın da önemli olması

⁸⁷Ben anlatım konumu için bk. Fatih Tepebaşı, *Roman Biçimleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 1997), 19; *Öykü Yazma Teknikleri*, haz. Salih Bolat (İstanbul: Varlık Yayınları, 2012), 128.

⁸⁸Stevick, *Roman*, 231; Aktaş, *Roman Sanatı*, 117-119; Çetin, *Roman*, 157; Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 150; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 34.

⁸⁹Ian Watt, *The Rise of The Novel Studies in Defoe Richardson and Fielding* (London: Penguin Books, 1983), 24.

⁹⁰Bourneur - Quellet, *Roman Dünyası*, 119; Forster, *Roman*, 67.

⁹¹*Geriye dönüş veya genişletme* tekniği için bk. Stevick, *Roman*, 248; Çetin, *Roman*, 161-162; Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 159.

⁹²Roman ve Tarih arasındaki bağ için bk. Zekiye Antakyaloğlu, *Roman Kuramına Giriş* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 110-115.

⁹³Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 143; Hasan Harmancı, *Abdurrahman Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden*

olayların bu iki koordinata gönderme yapılarak ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Böylece diğer tahkiye türlerine göre romanda gerçeklik hissi verilebilmektedir.

ed-Divânu'l-Isbartî isimli romanda daha çok somut ve açık mekânların kullanıldığı, bu mekânların da fazla tasvirlerinin yapılmadığı görülmektedir. Tarihî roman türündeki bu eserde ideolojik bir bakış açısı hâkim olduğu için daha çok olaylar ön plana çıkarılmış, mekânlar ise yaşananların yerini belirtecek kadar verilmiştir. Romanda atmosfer oluşturmak amacıyla olayların geçtiği yerler belirtilerek mekânların simgesel değerlerinden istifade edilmiştir.⁹⁵

Yazar romanda Marsilya, Tolun, Cezayir gibi mekânları kullanmıştır. Romanın türü, ele aldığı konu ve yansıttığı ideoloji göz önüne alındığında yazarın, mekânı işlevsel bir şekilde kullandığı görülmektedir.

3.7. Dil ve Üslup Özellikleri

Kullanılan dil; günlük dil, bilimsel dil ve edebî dil olmak üzere üç kısma ayrılır. Günlük dil, beş duyuya hitap etmekte ve daha çok zaruri ihtiyaçlara cevap vermektedir. Bilimsel dil, ele aldığı konuları ispatlama amacıyla daha çok akla hitap etmektedir. Edebî dil ise, bütün bunları kapsamakla birlikte birden fazla anlam ilişkisine, kurguya, muhabata göre değişen anlam çağrışımlarına sahip, daha çok duygusal yanı olan bir dildir.⁹⁶ Bir sanat olması nedeniyle roman dili de edebî dildir. Bu nedenle roman yazımında kullanılan dilin başarısını ölçmek için onun günlük ve bilimsel dili ne ölçüde edebî dile dönüştürebildiğine bakmak gerekmektedir.⁹⁷ Ele aldığımız romanın yazarı Abdulvehhâb İsâvî eserinde ele aldığı tarihî olaylara uygun bir dil ve anlatım üslubu kullanmıştır.

İncelenmesi (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 64-65; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 35.

⁹⁴Watt, *The Rise of The Novel*, 28.

⁹⁵Mekân'ın simgesel değeri için bk. Çetin, *Roman*, 166-177; Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 91, 130; Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 533-535.

⁹⁶ Mehmet Önal, "Edebî Dil ve Üslup", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (2008), 27.

⁹⁷Çetin, *Roman*, 275; Ali Eminoğlu, "Muhammed Hasan Alvân'ın 'Mevtun Sağırın' (Küçük Bir Ölüm) Adlı Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2018), 158.

3.7.1. Dil Özellikleri

Yazarın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarmasında kullandığı dilin önemli bir rolü vardır.⁹⁸ Bu nedenle edebî eserde kullanılan dil, okuyucuya aktarılmak istenen konuya göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle romantik romanlardaki dil ile otobiyografik veya tarihî romanlardaki dilin aynı olması düşünülemez. Romanın türüne göre edebî dil, kimi zaman günlük dile yaklaşırken kimi zaman da bilimsel dile yaklaşmak zorunda kalmaktadır.

Arap ediplerin tahkiye türü eserlerde çokça kullandıkları tasvir⁹⁹ gibi edebî sanatların ve süslü ifadelerin yoğun olduğu bir üslup yerine ele aldığımız romanda, zorlama sanatlardan uzak daha anlaşılır bir Fasih Arapçanın kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında hanım anlamına gelen lâlle (لَالَّة), dönemin askeri terimleri olan ağa (آغا), mizvâr (مِزْوَار) yoldaş (يَوْلْدَاش) ve rayyâs (رَيَّاس) gibi bazı yerel kelimeler de kullanılmıştır. Yazarın olayların yaşandığı tarih ve coğrafyada kullanılan bazı kelimeleri mecbur kaldığı için kullandığı görülmektedir. Ayrıca yazarın حَدَسَ ve حَدَّقَ gibi bazı fiilleri çok kullandığı da görülmektedir.

3.7.2. Üslup Özellikleri

Üslup, herkesin kullandığı mevcut dili kişisel ve özgün bir kullanımla duygu ve düşünceleri kendine has bir tarzda dile getiriş biçimidir.¹⁰⁰ Bu anlamda üslup aslında yazarın dilde yapmış olduğu seçimleridir.¹⁰¹

Romanda, düşüncelerin doğrudan doğruya verilmesi anlamına gelen *düşünce üslubu*¹⁰² kullanılmaktadır. Caviard'ın Cezayir'deki yöneticilerin ve halkın durumunu anlattığı şu ifadeleri, *düşünce üslubunun* kullanımına örnek olarak verilebilir:

"Türkler her gün yeni bir gemi yaparken bir diğeri İstanbul'dan geliyor. Yıkmadan ve (şehirde) kalan Yoldaşı, belki de Berberîleri de öldürmeden, şehri bırakıp gittikleri için İngilizlerin hatası ne kadar da büyük. ... Adlandırıldığı gibi Ali Paşa Hoca'ya Avrupa'dan hediye veya vergi getirenler geliyor. Şu Türklerin işi de bir garip. İzmir'den önce sadece bir asker olarak geliyorlar. Kısa bir süre

⁹⁸Hasan Harmanlı, "Abdurrahman Münîf'in el-Escâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 88; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 36.

⁹⁹Bk. Muhammet Vehbi Dereli, "Yemenli Öykücülerden Hemdân Zeyd Demmâc'ın 'Yolcu' Adlı Öyküsü", *Marife* 2 (2013), 166.

¹⁰⁰Çetin, *Roman*, 291-292.

¹⁰¹Stevick, *Roman*, 211; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 36.

¹⁰²Düşüncelerin düz bir biçimde doğrudan doğruya verilmesi anlamına gelen *düşünce üslubu* hakkında bk. Çetin, *Roman*, 297-316.

sonra saltanat için savaşıyor birer paşa oluyorlar. Ali Paşa, Ömer Paşa'yı öldürüyor. Sonuncusu öncekinin öldürülmesi için entrika yapıyor ve bunu adet ediniyorlar. Hatta Berberîler de doğal olarak ölenleri kutsuyor, etraflarına türbe yapıyor ve onlardan şans bekliyorlar."¹⁰³

Romanda *eleştirel üslubun* çokça kullanıldığı görülmektedir. Romanda yer alan beş ana kahramanın hepsi, başta Osmanlı devleti ve ona bağlı yönetimi olmak üzere, yaşadıkları olaylara karşı eleştirilerini belirtmektedirler. Ayrıca yazar dinî anlayışı ve bazı dindarların yanlışlarını da dile getirmektedir. Bu üsluba, aşağıdaki satırlar örnek verilebilir:

"Aceleci adımlarla yürümeye devam ediyorum. Sonunda uzaktan ışık görünüyor. Hâne kapısına yaklaşım dikkatlice bir tarafında duruyorum. ... Askerler zevkle içki içiyorlar. Diğer yandan Osmanlı yöneticilerine yakın olmak için Seyyide Mescidi'ne koşan Mahrûseli esnaflar da var. Mahrûse'de din içkiden farklı değil. Hepsi sahiplerine dost olmak istiyor."¹⁰⁴

Roman, olayların yaşandığı dönemde Cezayir'e has olarak kullanılan bir kaç kelime dışında, fasih bir Arapça ile yazılmıştır. Herkesin zorluk çekmeden anlayabileceği bir dil kullanılmasından dolayı romanda *yalın üslubun*¹⁰⁵ kullanıldığı görülmektedir.

Yazarın önemli gördüğü sahnelerde *sanatkârane üslubu*¹⁰⁶ kullanarak yaşananları güzel bir tarzla anlattığı görülmektedir. Bunlar arasında Sellâvî'nin Mizmâr'ı öldürmek için yaptığı takip örnek olarak verilebilir:

"Evin merdivenlerini çıkıyorum. Işıldayan aya doğru başımı uzatıyorum. Mahallenin çatılarına doğru yaklaşıyor ve sanki caddeleri benim için aydınlatıyormuş gibi geliyor. Mahallenin kenarlarında yıkılma izlerini ve Meyyârîn mahallesine kadarki uzanan boşluğu görüyorum. Gittikçe yaklaşıyor ve aydınlık artıyor. Ellerim titremiyor aksine hızla hareket ediyor. Biri hançeri tutuyor diğeri kılıfı. Dans eden ruhumu anlayamıyorum. Evin çatısında bir yerden bir yere zıplıyorum. Sevinçten mi yoksa intikama hazırlıktan mı?"¹⁰⁷

Bazı hadiseleri ele alırken yazarın *alay üslubunu* kullandığı görülmektedir. Yazar, Osmanlı askerleri için şu ifadeleri kullanır: "Yoldaşın işgal ettiği kışlaları ve yüzlerini görmek istedim. Ancak onlara rastlayamadım. Kapısının açık olduğu ve birinin kafasını

¹⁰³Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 190-191.

¹⁰⁴Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 296.

¹⁰⁵*Yalın üslubun* tanımı için bk. Çetin, *Roman*, 322-323.

¹⁰⁶*Sanatkârane üslubun* tanımı için bk. Çetin, *Roman*, 297-323.

¹⁰⁷Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 295.

uzattığı bir kışla gördüm. Belki de yemeğinin bittiğini ya da pipolarını dolduracakları şeylerin kalmadığını düşündüm.¹⁰⁸

Sonuç olarak, çalışmamıza konu olan eserde, yazarın farklı üslup özelliklerini ahenk içinde kullanmayı başardığı, fasih bir Arapça ile toplumun her kesiminin anlayabileceği sadelikte anlaşılır bir dil kullandığı göze çarpmaktadır. Bu da yazarın, romanını toplumun tüm kesimlerine ulaştırmayı amaçladığını göstermektedir.

3.8. Anlatım Teknikleri

Bir anlamın anlatım biçimi, *anlatım tekniği* olarak isimlendirilmekte ve edebiyatta, anlatılandan daha çok anlatım biçimine değer verilmektedir.¹⁰⁹ Bir dil sanatı olan roman sanatını tarih, psikoloji veya sosyoloji kitaplarından farklı kılan şey, yazarının kullandığı anlatım teknikleridir.¹¹⁰ Tabi ki roman yazarı bu sayılan ilimleri ne kadar bilirse eseri o ölçüde derinlik kazanır.¹¹¹ Bu nedenle yazarlar, eserlerine edebî bir kimlik kazandırabilmek için çeşitli anlatım tekniklerini ahenk içinde kullanmak zorundadırlar.¹¹²

3.8.1. İç Monolog Tekniği

Bir kişinin düşündükleri veya hissettikleri ya ses vasıtasıyla dışa yansıtmakta; ya da ses olmaksızın, insanın iç dünyasında kalmaktadır. Bu nedenle insan, iç ve dış olmak üzere iki ifade tarzına sahiptir. İnsanın iç dünyasında kalan ifadeye, *iç monolog* adı verilmektedir.¹¹³ Roman kahramanlarının iç dünyasında var olan duygu ve düşünceleri ifade etmek amacıyla yazarlar tarafından *iç monolog tekniği* uygulanmıştır.¹¹⁴ Yazar, Dûce'nin başından geçenleri sevgilisi Sellâvî'ye söylemek istediği ancak başının belaya girmesinden korktuğu için hislerini içinde tuttuğu ve *iç monolog* tekniğiyle okuyucuya aktarılan şu ifadeleri kullanır:

"Eğer yanımda olsaydın ve olayların ayrıntılarını bilseydin Sellâvî, birçok kez onu öldürürdün. Onu öldürmen için Mizvâr'ın binlerce hayata ihtiyacı var. Birini öldürür öldürmez diğer Mizvâr ortaya

¹⁰⁸Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbartî*, 219.

¹⁰⁹Stevick, *Roman*, 62.

¹¹⁰Tekin, *Roman Sanatı*, 203.

¹¹¹Sevim Gündüz, *Öykü ve Roman Yazma Sanatı* (İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2013), 21.

¹¹²Tekin, *Roman Sanatı*, 201-202; Harmancı, "Abdurrahman Munîf", 85; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 38.

¹¹³Çetin, *Roman*, 291; Tekin, *Roman Sanatı*, 289; Yıldız, "Raeytu Râmallah", 40.

¹¹⁴Tepebaşı, *Roman İncelemesi*, 252-256.

çıkacak. Bunu sana anlatmaya çalıştım ama yaşamamı diledim. Sen koşuşturmaya devam ederken arkandakiler ölmeni istiyorlar."¹¹⁵

İç monolog tekniği, okuyucuya kahramanın iç dünyasını tanıtan bir yöntemdir.¹¹⁶ İncelediğimiz romanda yazar, iç monolog tekniğini kullanarak, kahramanların dışa yansımayan duygu ve düşüncelerini okuyucuya tanıtmaya fırsatı bulmuş ve kahramanların asıl kimliklerini okuyucunun öğrenebilmesini sağlamıştır.

3.8.2. Diyalog Tekniği

Roman içinde birden fazla kişinin karşılıklı konuşması anlamına gelen diyalog tekniğinde dil, doğal akışıyla kullanılır. Bu teknikte dil, sanatsal ifadelerden uzaktır. İncelediğimiz romanda yazar, diyalog tekniğini kullanmıştır. Diyalog tekniğinin, romanın anlatımına akıcılık kazandırdığı görülmektedir. Kullanılan diyalog yöntemi romana güç katmakta, anlatımındaki sıkıcılığı azaltmakta, romanın olay örgüsünü sağlamlaştırmakta, romanın edebî ve düşünsel dokusunu zenginleştirmektedir. Diyalog tekniği sayesinde farklı açılardan anlatılan ve bağlantısızmış gibi görünen olaylar birbirleri ile ilişkilendirilmektedir.

Yazar, Sellâvî'nin Dûce'yi görmek için Zehra Hanım'ın evine gittiğinde, Zehra Hanım ile aralarında şu diyalogun geçtiğini aktarır:

"O, devamlı seni bekliyor Ya Hamme! Henüz vakit gelmedi mi?' 'Bunları konuşman beni şaşırtıyor. Şimdi kendimize hâkim olmalıyız.' 'Bunlar sizden daha büyük şeyler. Sizin istediğiniz gibi yaşamamız gerek. Seveceksiniz, evleneceksiniz ve Mahrûse'yi çocuklarla dolduracaksınız.' 'Ben Berberîlerin Türklerle olan görüntüsünün tekrar yaşanmasını istemiyorum.' 'Hangi görüntüden bahsediyorsun?' 'Dün Berberîler Türklerin yanında köle gibiydi. Sadece başka köleler doğuruyorlardı. Şimdi Avrupalılara köle olan çocuklar doğuracaklar.'"¹¹⁷

Roman yazarının, metne akıcılık kazandırma ve okuyucuya olayların doğallığını hissettirme gibi nedenlerle diyalog tekniğine başvurduğu görülmektedir.¹¹⁸

4. Romanın Tematik İncelemesi

Sanatçının inandığı, açıklamak, yaymak, insanlarla paylaşmak veya eleştirmek istediği bir düşüncenin sonucu olarak bir eserde ortaya çıkan temayı; ele alınan sorun

¹¹⁵İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 242.

¹¹⁶Tekin, *Roman Sanatı*, 289-290.

¹¹⁷İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 222.

¹¹⁸*Diyalog tekniğinin* kullanım sebepleri ile ilgili olarak bk. Tekin, *Roman Sanatı*, 276-278; Tepebaşılı, *Roman İncelemesi*, 231; Çetin, *Roman*, 277.

veya ortaya çıkan temel düşünce şeklinde tanımlamak mümkündür.¹¹⁹ Günlük hayatta karşılaştığımız hemen her şey romana konu olabilir.¹²⁰ Ele aldığımız romanda işlenen temalar şunlardır:

4.1. Osmanlı Devleti'nin Cezayir'i İşgali

ed-Dîvânu'l-Isbartî isimli romanın yazarı, Cezayir'in Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında olduğu döneme, Fransız işgaline göre daha çok yer ayrılmıştır. Cezayir'in yabancı unsurlar tarafından yönetilmesine karşı olan yazar, bu düşüncesini romanın çeşitli yerlerine serpiştirdiği pasajlarda dile getirmektedir. Sellâvî'nin Osmanlı yönetimi hakkındaki şu ifadeleri buna örnek olarak verilebilir:

"Her yıl Anadolu'dan yüzlercesinin geldiğini görüyorum. Türk olmaları dışında yanlarında hiçbir şey getirmiyorlar. Onlara yeni bir ocak kuruluyor. Sadece günler sonra hazinelerine koyacakları vergiler için köylerimize gönderdikleri birer asker oluyorlar. Veba günlerinde vergiler kaldırılmadı, bizden kimseye hazineleri açılmadı. Ama maaşları artmaya devam etti."¹²¹

Romanda Osmanlı Devleti, bir işgal gücü olarak gösterilmiş ve Cezayirli Müslümanlara koruma sağlamak için davet üzere, canları pahasına gelişleri göz ardı edilmiştir. Bu da romandaki olayların tarihî gerçeklere uygun olmadığını göstermektedir.

4.2. Osmanlı Yöneticilerinin Halka Zulmü

Yazar romanda hem Osmanlı'nın hem de Fransa'nın Cezayir'e hâkim olduğu dönemleri anlatmaktadır. Ancak, Fransa'nın sadece işgalinden bahsederken, Türk yöneticilerin halka zulmettiklerini iddia ederek çeşitli olaylardan bahsetmektedir. Aşağıdaki ifadeleri buna örnek verebiliriz:

"Biz erkekler daima böyleyiz. Yöneticiler bize zulmettiğinde kendimizin güçlü olduğunu ispatlamak için en yakınımızdaki kadını buluruz. Ancak gerçek kahpelik şu yöneticilerin bize yaptıklarıdır. Her gün vergi ve bağışlarla bizi yataklarına alıyorlar, biz de onlara boyun eğiyoruz. Hatta bir Arap, bir Türk geçeceği, omuzlarının değmesinden korktuğu için, yolun kenarına geçiyor. Eğer değerse sonu yüz falaka oluyor."¹²²

Romanda Osmanlı yöneticilerine isnat edilen suçlamaların gerçekliği tartışmalıdır. Adına bakıldığında Fransız işgali işlendiği düşünülen romanın, Fransızların *yerli kanunu*

¹¹⁹Özcan Gürbüz, "Düşünce ile Tema ve Konu", *Kurgu Dergisi* 18 (2001), 102.

¹²⁰Fatih Tepebaşılı, *Edebiyat Bilimine Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 123.

¹²¹'Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 65.

¹²²'Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 70.

gibi resmi zulümlerinden hiç bahsetmeyip, bir Türkün omuzuna dokunmaktan dolayı yüz falaka cezası alındığını iddia etmesi, eserin sanatsal gayelerden çok ideolojik amaçlarla yazıldığını akla getirmektedir.

4.3. Osmanlıların Ahlaksızlığı

Yazar romanda Osmanlı asker ve yöneticileri için çeşitli ahlaksızlıklar isnat etmektedir. Bunların ilki Dûce'nin Osmanlı askeri olan ve genelevin vergisini toplayan Mizvâr tarafından tecavüze uğraması ve bir hayat kadını olarak çalışmak zorunda kalmasıdır.¹²³ Sonraki yıllarda Mizvâr, Dûce'yi Cezayir Ağasına götürür. Ağa Osmanlıca konuşarak Dûce ile anlaşmaya çalışır. Onu odasına götürür önce içki içirmeye çalışır ancak Dûce reddeder. Dûce içki içmemesinin sebebini geceleyin genelevin penceresinden baktığında Yoldaş'ın sarhoşken hoş olmayan şeyler yapması olarak belirtir. Ağa bir deste para çıkarıp Dûce'nin önüne saçar. Daha sonra yazar yoldaşın da yaptığı tüm ahlaksızlığı Osmanlı ağanın da yapmak istediğini söyler. Ancak Dûce bunları reddedip ağanın sarayından kaçır. Yoldaş yoldaştan iki askerin de saldırısına uğrar. Sonra Mizvâr'la diğer askerler de gelir. Mizvâr onu geneleve götürür ve şöyle diyerek kızar: "Sizin gibiler komutanların yatağı için değil, askerlerin tecavüzü için yaratılmışsınız."¹²⁴ Osmanlı askerlerine isnat edilen başka bir ahlaksızlık da genelevin kapandığı dönemde, yoldaş arasında ahlaksızlıkların görülmesi üzerine tekrar açılmak zorunda kalındığı iddiasıdır.¹²⁵

Romanın olay örgüsünde, Osmanlı yönetici ve askerlerinden yolda gördükleri kadınlara askıntılık eden, içki içen ve bir hayat kadınının dahi reddedeceği derecede ahlaksızlıklar yapan kişiler olarak bahsedilmektedir. Buna karşılık Fransızların hiçbir ahlaki özelliklerinden bahsedilmemesi yazarın sahip olduğu ideolojiyi ispatlamak için iftira atabilecek bir tutum içinde olduğunu göstermektedir.

¹²³İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 301-302.

¹²⁴İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 301-307.

¹²⁵İsâvî, *ed-Dîvânu'l-İsbatî*, 86.

4.4. Dindarların Yanlıları

Yazar dindar gözüken hatta din adamı vasfı taşıyan bazı insanların ahlaki zaaflarına romanında değinmiştir. Dûce Mahrûse'ye geldiği dönemde mahallenin şeyhinin kendisini evine götürdüğünü söyler. Şeyhin abdest alıp namaz kıldığı anlardan bahseden Dûce, sonraları şeyhin bakışının değiştiğini, hareketlerini izlediğini ve odasına aniden girdiğini anlatır. Ancak daha sonra bir tüccarın evinde kalan Dûce böyle bir şeyle karşılaşmaz.¹²⁶

Sellâvî, Mizvâr'ı öldürmek için gece askerleri gözetlerken içki içen Fransız askerlerinin yanında, mescide devam eden esnafların da bulunduğunu fark etmesi, dindarların ahlakî zaafını gösteren başka bir sahnedir.¹²⁷

Paşanın sadece mallar üzerinde oturan biri olduğunu yoldaşın halkı ezdiğini halkın da dine sarılarak; "Bu Allah'ın takdiri, bu Cuma zulmün kalkması ve düşmanlarımızın yenilmesi için dua edeceğiz." dediklerini ancak bir gün bile Türklere karşı ayaklanmayı düşünmediklerini ifade etmesi de dindar insanlara yapılan bir başka eleştiridir.¹²⁸

Yazarın din adamlarına ve dindarlara karşı ispatı mümkün olmayan olayları isnat ettiği görülmektedir. Buna karşın genelev çalışanına ve müşterisine Cezayir'i savunma şerefini yüklerken, ispatı mümkün olmayan veya bireysel sayılabilecek hatalar üzerinden dindar insanları hedef alması yazarın Osmanlı yönetimine karşı ırkı bir bakış açısı taşıdığı gibi din karşıtı bir bakış açısı taşıdığını göstermektedir.

4.4. Fransa Devleti'nin Cezayir'i İşgali

Yazar, Cezayir'in yabancılar tarafından yönetilmesine karşı olması nedeniyle Fransa'nın Cezayir'i işgalini ve işgalin olumsuz sonuçlarını romanda işler. Bu işgalin boyutlarını gösterebilmek için Cezayir'den Fransa'ya gönderilen insan kemikleri işlenmiştir.

"Doktor yavaşça örtüyü kaldırdı, üzerindeki bir yığın samanı çaktı, sandığı kapattı ve bana döndü. Ona yaklaştım, sonra sandığa yöneldim ve tekrar açtım. Doktorun gözleri, önündeki bir yığın kemiğe bakıyordu. Sonra ilkini incelemek için elini uzattı. Çok karıştırmaya gerek yoktu. İlk görünüşte bir insan çenesi olduğu görünüyordu. Bir yana koydu ve arka arkaya kemikleri çıkarmaya başladı. Tüm sandıklara baktı. Gözleri her şeyi söylüyordu. Yere eğildi ve en yakın kemiği

¹²⁶Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 159-160.

¹²⁷Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 296.

¹²⁸Îsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 217-218.

göstererek bu on yaşını geçmemiş bir çocuğun kemiği, diğerinin bir gencin olduğu görülüyor. Bu ... Görüyor musun Dupond Bey?"¹²⁹

Yazar Osmanlının hâkimiyetine değindiği kadar olmasa da Fransız İşgaline de romanında değinmiştir. Ancak Fransız işgali için tarihî olaylardan hareket ederek olay örgüsü oluşturulmuş ve Fransızların yaptığı birkaç haksızlık belirtilirken onlara hiçbir ahlaksızlık isnat edilmemiştir. Asıl amacının Osmanlıyı işgalci göstermek olduğu anlaşılan yazarın, Fransız işgalini mecburen zikretmek zorunda kaldığı hatta işgalin planlayıcısı olan **Caviard'ın** yaşadıkları ve *Yelpaze Olayı* zikredilerek Fransız işgalinin haklı gösterilmeye çalışıldığı görülmektedir.

SONUÇ

ed-Dîvânu'l-Isbartî isimli romanın adının, içeriği yansıtacak ve okuyucuda merak uyandıracak şekilde seçildiği görülmektedir. Yazarın romanının ismini bağımsızlık için hem Atina şehir devletine hem de Perslere karşı mücadeleleriyle tanınan Spartalılardan esinlenerek isimlendirmesi, Cezayirlilerin savaşçı yönünü öne çıkarmak ve bağımsızlığa olan inancını dile getirmek gayesini taşıdığı görülmektedir.

Romanda farklı kesimlerden iki Fransız ve üç Cezayirli kahraman bulunmaktadır. Fransızlardan biri işgal karşıtı iken diğeri işgalin planlayıcılarından. Diğer Cezayirli kahramanlar ise biri yöneticilere yakın bir bürokrat, biri özgürlük savaşçısı diğeri ise bir hayat kadınıdır. Beş eşit parçaya ayrılan romanda her bir kahramana eşit derecede söz hakkı verilmiştir. Bu durum okuyucunun olayları farklı bakış açılarıyla görebilmesine olanak sağlamaktadır.

Romanın olay örgüsünün iyi kurgulandığı, zaman ve mekân unsurunun olayları yansıtacak şekilde etkin kullanıldığı görülmektedir. Romanın dil ve üslup bakımından başarılı olduğu ve farklı anlatım tekniklerinin bir arada uyumlu bir şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Fransız kahramanlardan biri, Fransız işgalinin planlayıcısıyken diğeri insan haklarına saygılı bir portre çizmesi, işgal suçunun Fransız kralına ait olduğunu, Fransız toplumunun ise bu işgalde suçsuz olduğunu gösterme çabası olarak görülebilir.

Romanda Osmanlı Devleti ve Türklerle ilgili pek çok suçlayıcı olay anlatılmasına rağmen Türkleri temsil eden bir ana kahraman bulunmamaktadır. Bu durum Osmanlı

¹²⁹İsâvî, *ed-Dîvânu'l-Isbartî*, 20-21.

Devleti'ni töhmet altına sokan romanda Türklerin savunmasız hale gelmesine yol açmaktadır.

Roman, Dupond'un Cezayir'den insan kemiklerinin Fransa'ya nakledildiği haberini almasıyla başlamaktadır. Ayrıca Caviard'ın Cezayir hakkındaki bilgileri topladığı *ed-Dîvânu'l-Isbartî* isimli kitap romana isim olmuştur. Bunlar romanın ana konusunun Fransa'nın Cezayir'i işgali olduğu hissini uyandırır da içeriğe bakıldığında daha çok Türk yönetici ve askerlerinin eleştirildiği görülmektedir.

Romanda Türklerin Avrupalıları köleleştirdiği anlatılmaktadır. Cezayir'in işgal planının kölelikten kurtulmuş bir Fransız tarafından yapılması da işgalin Türklerin kötülükleri yüzünden gerçekleştiği fikrini akla getirmektedir.

Romanda, gerçeklere aykırı ve suçlayıcı ifadelerin bulunduğu, kimi zaman Osmanlı askerlerinin Fransız askerlerinden daha kötü gösterildiği, bu nedenle romanın kurgusunun ideolojik aşırılıktan kurtulamadığı görülmektedir. Böyle bir romanın ödül alması da ödüllerin belirlenmesinde ideolojinin belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Romanda Osmanlı yönetici ve askerlerinin yanlışları anlatılırken, *Etrâk* ifadesi kullanılarak bir ırk suçlanmaktadır. Oysa Osmanlı, bir Türk hanedanı olmakla beraber hilafete sahip olması nedeniyle tüm Müslümanları temsil eden bir devlettir. Osmanlı, farklı ırkları bir devlet çatısı altında birleştirebilmiş bir devlettir. Hatta Osmanlı unsurlarının Cezayir'e ilk gidişleri Cezayirli Müslümanların davetiyle ve onları himaye etmek içindir. Bu nedenle bugünün sınırlarını göz önüne alarak geçmişte yaşanan olayları değerlendirmek yanlıştır. Ulus devletlerin tarih sahnesine çıktıktan sonraki milliyetçilik düşüncesiyle Osmanlı dönemini yargılamak, tarihî açıdan da doğru olmamaktadır. Balkanlar, Kırım, Kuzey Afrika gibi bölgeleri idaresi altında tutan ve bünyesinde birçok halkı barındıran Osmanlı Devleti'ni bugünkü algılarla yargılamak hatalıdır. Kaldı ki birçok bölgede olduğu gibi Cezayir'de de yerel yöneticilerin idarede önemli rolleri olmuş ve bölgeyi yönetenler bu yerel unsurlarla birlikte idare etmişlerdir. Bunları dikkate almadan bir dönemi yargılamak, oryantalist düşüncenin etkisinde kalmak veya Batı'ya şirin görünmeye çalışmak şeklinde açıklanabilir.

Romanda, Batı hayranlığının yanında Cezayir'i işgal eden Fransızların kısmen haklı kısmen de suçsuz gösterilmesi söz konusudur. Türk idareci ve askerleri ise

ispatlanamayacak şekilde ahlakî zaaflarıyla zikredilmektedir. Cezayir vatandaşına devlet politikası olarak bir soykırım, asimilasyon uyguladığına dair bir belge bulunmamasına rağmen Osmanlı yönetimi Fransız yönetiminden daha zalim olarak gösterilir. Fransa'nın bu tür politikaları uyguladığına dair belgeler bulunmaktadır. Roman yazarının Fransa'dan yana bir tavır takınması Fransa'nın asimilasyon politikalarının kısmen de olsa başarılı olduğunu göstermektedir.

Müellifin kendi bağımsızlık mücadelelerini anlattığı romanının ismini Antik Yunan kahramanlarından esinlenerek koyması bile yazarın zihin dünyasını ele vermektedir. Onun kahraman ve istiklal mücadelesi deyince aklına Spartalıların gelmesi, Şeyh Abdulkadir ve Sîdî Şeyh gibi bağımsızlık mücadelesi vermiş liderleri zikretmemesi, istiklal mücadelesini Sellâvî ve Dûce gibi biri hayat kadını diğeri de onun müşterisi olan iki kahramana bırakması, öncelikle Cezayir tarihine ihanettir. Bu durum kendi medeniyetine yabancılaşmış bir yazarın, olayları hangi taraftan bakarak kaleme aldığını da izhar etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Abdulbedî. *er-Rivâye el-ân dirâse fi'r-rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-mu'âsıra*. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 1990/1411.
- Âişe, Zervâl - Bûmâde, Berîke. "Eseru'l-idelûciyâ fi tekvîni'z-zemini's-serdî fi rivâyeti'd-Dîvânî'l-İsbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî". *el-Mudevvene* 8/1 (Mart 2021), 1033-1044.
- Aktaş, Şerif. *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Antakyalıoğlu, Zekiye. *Roman Kuramına Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Aytür, Ünal. *Henry James ve Roman Sanatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Baktıaya, Adil. "1830: Fransa'nın Cezayir'i İşgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı". *Ortadoğu Etütleri* 2/2 (Ocak 2010), 143-169.
- Behrâvî, Hasen. *Bunyetu's-şekli'r-rivâî (el-Fezâ'-ez-Zemen-eş-Şahsiyye)*. Beyrut: el-Merkezu's-Sekâfiyyu'l-Arabî, 1990.
- Bildik, Yusuf. *Hasîb Keyyâlî'nin Hikâyelerinde Sosyal Problemler*. Konya: Billur Yayınevi, 2019.
- Bildik, Yusuf - Yıldız, Ahmet. "Zekeriyâ Tâmir'in el-Hısrım Adlı Hikâye Kitabında Sosyal Eleştirisi". *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 347-368. <https://doi.org/10.33931/abuifd.886295>
- Bourneur, Roland - Quillet, Réal. *Roman Dünyası ve İncelemesi*. çev. Hüseyin Gümüş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Bûktûş, Abdurrazzâk. "Dilâlâtu ba'si't-târîh ve hâcisi'l-huviyye fi rivâyeti'd-Dîvânî'l-İsbartî li 'Abdi'l-Vehhâb 'Îsâvî".
- Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi, 2003.
- Demiryürek, Meral. "Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi* 2 (2013), 119-139.
- Dereli, Muhammet Vehbi. "Yemenli Öykücülerden Hemdân Zeyd Demmâc'ın 'Yolcu' Adlı Öyküsü". *Marife* 2 (2013), 162-176.
- Dino, Güzin. *Türk Romanının Doğuşu*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2. Basım, 2008.

- Eminoğlu, Ali. "Muhammed Hasan Alvân'ın 'Mevtun Sağîrun' (Küçük Bir Ölüm) Adlı Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2018), 141-162.
- Forster, Edward Morgan. *Roman Sanatı*. çev. Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yayınları, 3. Basım, 2001.
- Güler, Türkan Banu. *Kuruluşundan M.Ö. 404 Yılına Kadar Sparta'nın Peloponnesos Bölgesi'ndeki Üstünlük Çabaları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, 2014.
- Gündüz, Sevim. *Öykü ve Roman Yazma Sanatı*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 3. Basım, 2013.
- Gürbüz, Özcan. "Düşünce ile Tema ve Konu". *Kurgu Dergisi* 18 (2001), 101-108.
- Harmancı, Hasan. "Abdurrahman Munîf'in el-Escâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Romanının Teknik Yönden İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 67-96.
- Harmancı, Hasan. *Abdurrahman Munîf'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Eserinin Teknik ve Tematik Yönden İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- 'Îd, Yumnâ. *Tekniyyâtu's-serdî'r-rivâî fî davi'l-menheci'l-bunyevî*. Beyrut: Dâru'l-Fârâbî, 3. Basım, 2010.
- 'Îsâvî, Abdulvehhab. *ed-Devâir ve'l-ebvâb*. Kuveyt: Dâru Suâd es-Sabbâh, 2018.
- 'Îsâvî, Abdulvehhab. *ed-Dîvânü'l-İsbartî*. Cezayir: Dâru Mîm li'n-Neşr, 2018.
- 'Îsâvî, Abdulvehhab. *Sifru e'mali'l-mensiyyin*. Doha: Dâru Katâra li'n-Neşr, 2018.
- 'Îsâvî, Abdulvehhab. *Sinema Cakup*. Cezayir: Feysşîra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013.
- 'Îsâvî, Abdulvehhab. *Siyerra di muyirta cebelu'l-mevt*. Beyrut: Dâru's-Sâkî li't-Tıbbâ' ve'n-Neşr, 2016.
- Kaplan, Mehmet. *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 9. Basım, 2003.
- Küçüksarı, Mücahit. "Tevfîk Yûsuf el-Avvâd'ın 'Er-Rağîf' Adlı Romanında Türk İmajı". *Mütefekkir* 3/6 (Aralık 2016), 307-327.
- Miyasoğlu, Mustafa. *Roman Düşüncesi ve Türk Romanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Nam, Mehmet. "İşgalden İstikale Cezayir". *Tarih Dergisi* 55 (2013), 155-187.
- Önal, Mehmet. "Edebî Dil ve Üslup". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 36 (2008), 23-47.
- Saîdûnî, Nâsirüddin. "Cezayir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Mayıs 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#2-tarih>
- Sönmez, Şinasi. "Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basımına Yansımaları (1954-1962)". *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010), 289-318.
- Stevick, Philip. *Roman Teorisi*. çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 1988.
- Şengül, Mehmet Bakır. "Romanda Mekân Kavramı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 528-538.
- Tasa, Muhammet. "Suriye Öykücülerinden Mâcid Reşîd el-'Uveyyid'in 'Sıcak Bir Yazı'". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 133-150.
- Taş, Abdullah Erdem. "Cezâyir-i Garb Vilâyeti'nin Kuruluşu Meselesi ve İlk Cezâyir Beylerbeyileri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Aralık 2020), 250-284.
- Taş, Abdullah Erdem. "Garp Ocaklarında Birliğin Bozulması: 18. Yüzyılda Cezayir-Tunus-Trablusgarp İlişkileri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2020), 1065-1091.
- Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı 1 Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 11. Basım, 2012.
- Tepebaşılı, Fatih. *Edebiyat Bilimine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Tepebaşılı, Fatih. *Edebiyat ve Roman*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2001.
- Tepebaşılı, Fatih. *Roman Biçimleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1997.
- Tepebaşılı, Fatih. *Roman İncelemesi*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2. Basım, 2019.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 131-144.
- Ürün, Ahmet Kazım. "Modern Mısır ve Türk Edebiyatlarında Öne Çıkan Kuşak Romanları". *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/11 (2003), 47-66.
- Ürün, Ahmet Kâzım. *Necip Mahfuz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- Watt, Ian. *The Rise of The Novel Studies in Defoe Richardson and Fielding*. London: Penguin Books, 1983.

- Yekt n, Saîd. *Kaz ye'r-rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-cedîde el-vucûd ve'l-hudûd*. Beyrut: ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-Ulûm Nâşirûn, 2012/1433.
- Yıldız, Ahmet. "Mur d el-Berĝ s 'nin Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 23-47.
- Yılmaz, Durali. *Roman Sanatı ve Toplum*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- The International Prize for Arabic Fiction. "2020 | International Prize for Arabic Fiction". Erişim 15 Mayıs 2021. <https://www.arabicfiction.org/ar/2020>
-  yk  Yazma Teknikleri. haz. Salih Bolat. İstanbul: Varlık Yayınları, 4. Basım, 2012.